

DAVAMLILIK İNKİŞAF KONTEKSTİNDƏ UŞAQLAR ÜÇÜN FƏLSƏFƏ PROQRAMINA SOSİOLOJİ YANAŞMALAR

İctimai həyatın bir çox sahələrində baş verən mütorəqqi dəyişikliklərin fəlsəfi mahiyyətinin araşdırılmasına zəruri ehtiyac vardır. Bu mənada, Davamlı İnkişaf kontekstində insan potensialının formalaşdırılmasına həm milli, həm də global səviyyədə müxtəlif ictimai birliklərin, o cümlədən vətəndaş cəmiyyətinin iştirakı ilə kompleks şəkildə gerçəkləşdirilən sosioloji yanaşmaların müxtəlif aspektlərdən həyata keçirilməsini aktuallaşdırır. Eyni zamanda elmi-texniki tərəqqi, insanların həyat səviyyəsinin nəzərəcarpacaq dərəcədə yüksəldilməsi, məhz inkişaf proseslərinin idarə edilməsində yeni yanaşma və prinsiplərin tətbiqini tələb edir. Həyat keyfiyyətinin artırılması, yeni kommunikasiya vasitələri, elmi-texniki inkişafın fasiləsiz şəkildə yeniləşən xidmət sahələrinə artan tələbat bilavasitə sosioloji yanaşmalarla fəlsəfə proqramının həyata keçirilməsini təmin edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, coğrafi mövqeyinə görə Şərqi və Qərbi arasında siyasi-iqtisadi münasibətlərin inkişafında mühüm rol oynayan Azərbaycan Respublikasının uğurla həyata keçirdiyi Davamlı İnkişaf siyasəti Heydər Əliyevin idarəetmə məharətinin nəticəsidir. Ulu öndər BMT-nin Rio-de Janeyro konfransında (1992), "Müilliyin Forumu"nda (2000), Yohannesburq Sammitində (2002) davamlı inkişafıla bağlı qəbul edilmiş beynəlxalq sənədlərdən irəli gələn öhdəliklərin yerinə yetirilməsi məqsədilə ölkəmizin Davamlı İnkişafı mənimə bir çox mühüm qərar qəbul etmişdir:

1. "Yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişaf üzrə Dövlət Proqramı"nın hazırlanması haqqında 02 mart 2001-ci il tarixli, 636 sayılı sərəncam.

2. 26 dekabr 2001-ci il tarixli, 612 sayılı Fərmanın 19-cu bəndinə əsasən Azərbaycanda Davamlı İnkişaf üzrə Milli Hesabat.

3. Respublika Nazirlər Kabineti tərəfindən "Azərbaycanda Davamlı İnsan İnkişafı Strategiyası" sənədinin hazırlanması haqqında 30 oktyabr 2001-ci il tarixli, 198 sayılı Sərəncam (3, s. 18-19).

"Bir sıra Qərbi alimləri global problemlərin 4 tipini qeyd edirlər. 1. Sülhün qorunması, saxlanması və mühafizəsi; 2. İctimai tərəqqini şərtləndirən təminatlar (dinc yaşayış prinsiplərinin realizə olunması); 3. Səxsiyyətin azad seçimi hüququ (elmi-texniki tərəqqinin humanistləşdirilməsi, həyat əhəmiyyətli əsas tələbatların ödənilməsi); 4. İctimai və fərdi mövcudluğunu təbii şərtlərinin qorunub saxlanması (sosial-iqtisadi ziddiyyətlərin dəf olunması). global problemləri öz aktuallığına görə təsnif edənlər onları bu cür bölmürlər (6, s. 309).

Son illər Davamlı İnkişaf kontekstində iqtisadiyyat, təhsil, təhlükəsizlik, tibb və s. sahələrdə aparılan tədqiqat işləri real həyat proseslərinin əks etdirir. Bu mənada, təhsil sistemi də əsas sosial mexanizmi kimi fəaliyyətədir: sosial-mədəni dəyişikliklər təhsilin tədris və metodlarını dəyişdirərək əhəmiyyətli yeniləşmə çevirir. Beləliklə, kollektiv şəkildə və ayrı-ayrılıqda hər bir vətəndaş Davamlı İnkişaf kontekstindən çıxış edərək, qarşılıqlı təcrübə mübadiləsinə əsaslandırılmış konkret nümunələr "müallifi" kimi yeni cəmiyyətin qurulmasında iştirak edir.

Davamlı İnkişaf Konsepsiyası bəşəriyyətin təhlükəsizliyini təmin edən kompleks mühafizə sistemi olaraq "Yer üzərindəki həyatı təsəvvürümüzün vahid təhlükəsiz əsaslandırılmış dünyaya, bəşəriyyət isə bu dünyanın sakinini olmaqla yaşadığımız dünyanın gələcəyinə cavabdeh" kimi dərk edilərsə də, (1) "proqnozlaşdırılmış elmi fikirdir" (9, s. 27).

Müasir dövrdə Davamlı İnkişaf kontekstində təhsil indiki və gələcək nəsillərin həyat keyfiyyətini artırmaq üçün ortaqlar bir model üzrə fəaliyyətinin formalaşdırılmasıdır. Bu sahədə tətbiq olunan əsaslı dəyişikliklər mövcud təhsil sistemi və ya fənn tədris metodikasının seçilməsi ilə məhdudlaşmağa imkan vermir, fəlsəfə proqramına yeni sosioloji yanaşmaların tətbiqini tələb edir. Bu yanaşma daxilində "Kima, harada, niyə, necə və nəyi öyrətmək lazımdır?" - suallarına cavab vermək üçün ümumi didaktika, pedaqogika, o cümlədən Davamlı İnkişaf Kontekstində formalaşmaqda olan təhsil keyfiyyətini qiymətləndirmə sistemini hazırlamaq lazımdır.

Davamlı İnkişaf Konsepsiyasının Azərbaycanda həyata keçirilməsi və dövlətin əsas strategiyası kimi qəbul edilərək sosial, iqtisadi, ekoloji, həmçinin ictimai həyatın digər sahələrinə tətbiqi Ulu öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Davamlı İnkişafın əhəmiyyətini H.Əliyev Azərbaycanın milli mənafehinə əsaslanan inkişaf strategiyasında göstərir. Bu istiqamətdə icra olunmuş Dövlət Proqramları çərçivəsində həyata keçirilən genişmiqyaslı işlər gələcəkdə də ölkəmizin sosial-iqtisadi inkişafı üçün zəmin yaratmışdır. 2018-ci ilin fevral ayında Minsk şəhərində BMT-nin Davamlı İnkişaf Məqsədinin Həyata keçirilməsi üzrə Avropa və MDB ölkələrinin Milli Koordinatorların Regional Forumu keçirilmişdir. 2015-2030-cu illər üçün BMT tərəfindən təsdiqlənmiş 17 Davamlı İnkişaf məqsədi və 169 hədəfi özündə birləşdirən strategiyanın xüsusiyyətləri və həyata keçirilməsi mexanizmi müzakirə edilmişdir. Respublikamız təmsil edən nümayəndə heyəti tədbirin təşkilatlarına respublikamızın bütün regionlarında davamlı inkişafıla bağlı oldu edilmiş nailiyyətlər, gender bərabərliyi və sosial təlimin genişləndirilməsi haqqında məlumat vermişdir (3, s. 6-17). Akademik Ürsula görə Davamlı İnkişaf, ətraf mühiti dağıtmayan, fasiləsiz ictimai tərəqqini təmin edən, idarə olunan, dəstəklənən və nizamlanan inkişaf strategiyasıdır. Davamlı İnkişaf cəmiyyətin yalnız iqtisadi və ekoloji təhlükəsizliyi deyil, həmçinin siyasi-sosial inkişafda sabitliyidir.

"Davamlı İnkişaf kontekstində Təhsil" strategiyası "məktəbdə, ibtidai və orta məktəb təhsilinin təkmilləşdirilməsini və təhsilin davamlılığını təmin edir. Müasir dövrdə təhsil "öyrənmə və fərdi inkişaf

¹¹ AMEA Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutu. Davamlı İnkişafın Fəlsəfi Şöbəsi. afajimanova@gmail.com

üçün bütün imkanların cəmi" (5, s. 78) kimi anlaşılan fəlsəfi proqramın əsasını təşkil edən sosioloji yanaşma növdür və elmi baxımdan öyrənilməsi aktual məsələdir ki, müasir təhsil sistemi qarşısında yeni öhdəliklər qoyur; təbiət, texniki və humanitar sahələrin inteqrasiyasına şərait yaradır. Elmi və sosial yanaşmalar arasında qarşılıqlı əlaqələrin mahiyyətinin dərk edilməsi üçün fəlsəfi proqramların işlənməsini aktuallaşdırır.

Davamlı İnkişaf kontekstində uşaqlar üçün fəlsəfi proqramına sosioloji yanaşma bir çox elm sahəsini (iqtisadi, texniki, mədəni və s.) əhatə edir və sosial-fəlsəfi aspektdən sistemli şəkildə təbii təkcə sosial fəlsəfi kursu çərçivəsində deyil, ictimai və humanitar elmlərlə əlaqəli tədris edilməlidir. Məlum olduğu kimi, təbiət-cəmiyyət vəhdəti bir çox elm sahələrini əhatə etsə də, sifət sosial-fəlsəfi mövzu olaraq dünya alimlərinin arasında mövzusu kimi təbii olunmaqdadır və zamanla dünyada gedən inkişaf cəmiyyət və insan anlamında ilkin olaraq fərdlilik nəzərə cərpirdisə, müasir dövrdə ümumilik əsas meyar kimi dəyərləndirilir. İndividualizmin qlobalizm ilə əvəzlənməsi baş verir.

BMT-nin təşəbbüsü ilə meydana çıxan Davamlı İnkişaf Konsepsiyası ayrı-ayrı ölkələrin inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirən mühüm fəlsəfi konsepsiyadır. Davamlı İnkişaf konsepsiyasının tarixi inkişaf mərhələsini nəzərdən keçirdiyimiz zaman ekoloji problemlərlə paralel yarandığını, eyni zamanda iqtisadi və sosial həyat sahəsi kimi təbii sahəni əhatə edir. Halbuki Davamlı İnkişaf Konsepsiyasının sifət fəlsəfi mahiyyətinə varmaq daha düzgün olardı ki, bu da öz növbəsində daha geniş aspektdən: elmi, siyasi, mədəni, dini və s. sahələri özündə ehtiva edən fəlsəfi-sosial yanaşmanın mahiyyətini aşkarlamağa əsas verir.

Sosial-mədəni dəyişikliklər hər sahədə olduğu kimi, təhsil sistemində də dəyişikliklərə səbəb olur. Bu mənada Təhsil sistemi Davamlı İnkişafın gedişatına məqsədyönlü təsir göstərən əsas sosial mexanizmi kimi istifadə edilir. Davamlı İnkişaf konsepsiyasının formalaşması ilə paralel inkişaf etməkdə olan yeni bir təhsil paradigmasının formalaşması ilə üst-üstə düşür.

"Davamlı İnkişaf üçün Təhsil" in yaxın gələcəkdə müasir təhsil sistemini dəyişdirərək, hədəflərini, məzmununu, tədris formalarını və metodlarını dəyişdirərək ən əhəmiyyətli yeniliyi çevirməkdədir. Hal-hazırda "Davamlı İnkişaf üçün Təhsil" konsepsiyası təhsil və tərbiyə sahələrində indiki və gələcək nəsillərin həyat keyfiyyətini artırmaq üçün ortaq bir fikir ilə birləşdirilərək formalaşdırılır. Bu dəyişikliklərin genişliyi və dərinliyi mövcud təhsil texnologiyası və ya fənn tədrisi metodikasının seçilməsi ilə məhdudlaşmağımıza imkan vermir.

Məktəblərin sinifdənkənar fəaliyyətinə daxil olan modullar, mövzular, konsepsiyalar tədris olunur. İkinci yanaşma, ətraf mühit mövzusu əhatə edir. "Davamlı inkişaf üçün ətraf mühit təhsili" termini 2010-cu ildə qəbul edilmiş eyniadlı konsepsiyada yer almaqdadır (3). Davamlı inkişaf üçün ətraf mühit təhsili xarici ölkələrdə həyata keçirilən tədris metodu kimi özünü təsdiqləmişdir (1). 11 ölkəni əhatə edən "Avropa İttidai məktəblərində Davamlı İnkişaf üçün təhsil" [6] layihəsinin materiallarında Avropada mövcud olan ekoloji təhsilin hədəflərinə çatmadığı qeyd olunur. "Uğursuzluğun" əsas səbəbləri ekoloji biliklərin rolunun həddən artıq qiymətləndirilməsi və ətraf mühit məsələlərinin sosial, mədəni, iqtisadi, siyasi və digər sahələrə kifayət qədər inteqrasiya olunmamasıdır.

"Davamlı İnkişaf üçün Təhsil" strategiyasında uşaqlar üçün fəlsəfi proqram "təbii qorumaq üçün motivasiya edilmiş bir vətəndaş mövqeyinin formalaşdırılaraq nəsilə nəsilə ötürülməsini hədəf götürür". Bu barədə D.S.Yemakov çoxsaylı pedaqoji tədqiqatların nəticələrini ümumiləşdirərək yazır: "Davamlı İnkişaf üçün Təhsil insan keyfiyyətlərinin (bilik, bacarıq və bacarıq, münasibət, bacarıq, şəxsiyyət xüsusiyyətləri, fəaliyyət tərz) proqnozlaşdırılması, formalaşdırılması prosesi və nəticəsidir ki, insanların və icmaların) təbii ekosistemlərinin təbii tutumu daxilində həyat keyfiyyətinin artmasını təmin edir" [2].

Davamlı İnkişaf üçün təhsilin nəticələrinin hər hansı bir fərd üçün ölçülə bilən, əldə edilə bilən məhdud öyrənmə nəticələri şəklində ifadə etmək düzgün deyil. Bu cür fərdiləşdirilmiş təlim məqsədləri daha səmərəli bir suala cavab axtarmağa imkan verəcəkdir: "Necə öyrənmək lazımdır?". Yəni Davamlı İnkişaf Konsepsiyasının maraqları naminə təhsilin prinsiplərini, formalarını və metodlarını müəyyənləşdirmək mütəəddir.

Davamlı İnkişaf üçün Təhsil strategiyasının təbii qorumaq üçün yəndən qorunması, sosial yanaşma komponentinin yetişməməsinə nəzərə alaraq, fəlsəfi proqramın nəzərinə təbliğinə mane ola bilər. Məktəb fənlərinin məzmununa Davamlı İnkişaf kontekstində sosioloji yanaşmaların tətbiqinə çalışarkən, ekologiya nəzəriyyəsi ilə aradan qaldırılmayan ümumi didaktik çıxılmazlıqlar dərhal nəzərə cərpir. Bu mənada, "Davamlı İnkişaf üçün Təhsil" fəlsəfi proqram olaraq ekoloji, iqtisadi və sosial yanaşmaların vəhdətinə əsaslandırılmalıdır.

Nəticə. Davamlı İnkişaf Konsepsiyası ilə tanışlıq, onun idcaylarının təbliği və ənənəvi təhsil tapşırıqları zəruri sosioloji yanaşmaların köməyi ilə dünyaya bütöv bir baxışın formalaşmasını təmin edir ki, bu da müasir insandan sürətlə dəyişən bir mühitdə hərəkət etmək və yaşamaq, sosial strukturların davamlılığını qorumaq üçün qəbul edilən qərar və tədbirlərin nəticələrini qabaqcadan görməyə hazır olmağı tələb edir.

Bu mənada, "daha çox inkişaf etmiş ölkələrin qəbul etdikləri Davamlı İnkişaf Modeli bir qədər qərəzlidir, - bu, həmin ölkələrə xeyir gətirir də, qalan ölkələr üçün ciddi problem yaratmaqdadır" (13).

ƏDƏBİYYAT:

1. Урсун А.Д. Становление образования глобального мира // Век глобализации. 2019 – № 2. – с. 21-32
2. Садювинчий В.А. Становление образования для устойчивого развития в России / В.А. Садювинчий, Т.С. Касимов // Экология и промышленность России. – 2006, № 3. – с. 13-17
3. Davamlı inkişafın sosial və fəlsəfi problemləri Bakı, 2020
4. Национальная стратегия образования для устойчивого развития. Электронный ресурс
5. Ясвин В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В.А. Ясвин. – М.: Смысл, 2001. – 365 с.
6. R.Mehdiyev. Fəlsəfi. Ali məktəblər üçün dərslik. Rus dilində. Bakı, 2003, s. (408)

7. Ермаков Д.С. Образование в интересах устойчивого так как трудно переводится в формат измеримых, достижимых и ограниченных по времени результатов обучения конкретного ученика развития как инновационная педагогическая технология: Доклад проекта «Экология и охрана окружающей среды» / Д.С. Ермаков. – [Электронный ресурс] URL: <http://www.eeo-ros.ru/> (дата обращения 28.06.2020)
8. Дзятковская Е.Н. Концепция методической системы образования для устойчивого развития / Е.Н. Дзятковская // Вестник Бурятского университета, 2014, № 1 (4). – с. 54-61
9. Мамедов Н.М. От экологического образования к устойчивому развитию / Н.М. Мамедов // Учительская газета Москва, № 52 от 29 декабря 2009 года.
10. Национальная стратегия образования для устойчивого развития в РФ (преамбула) – [Электронный ресурс]. URL: <http://www.unesco.org/> (дата обращения: 07.06.2020)
11. Захлебный А.Н. Концепция общего экологического образования для устойчивого развития / А.Н. Захлебный и др. [Электронный ресурс] ственное объединение «Экодом», 2007. – 102 с.
12. Рябова Н. Обучение демократии: в поисках гармонии. Образование для устойчивого развития / Рябова Н., Новикова Т. – Минск: Общественное объединение «Экодом», 2007. – 102 с.
13. Журнал ООН. Доклад Коффи Аннана. [Электронный ресурс].

Acar sözlər: Davamlı İnkişaf, uşaqlar üçün fəlsəfi proqramı, sosioloji yanaşma, individualizm, yeni cəmiyyət
Keywords: sustainable development, philosophical program for children, sociological approach, individualism, new society

Ключевые слова: устойчивое развитие, философская программа для детей, социологический подход, индивидуализм, новое общество

Xülasə

Davamlı İnkişaf kontekstində uşaqlar üçün fəlsəfi proqramına sosioloji yanaşma bir çox elm sahəsini əhatə edir və sosial-fəlsəfi aspektdən sistemli şəkildə təbii təkcə sosial fəlsəfi kursu çərçivəsində deyil, ictimai və humanitar elmlərlə əlaqəli tədris edilməlidir. Məlum olduğu kimi, təbiət-cəmiyyət vəhdəti bir çox elm sahələrini əhatə etsə də, sifət sosial-fəlsəfi mövzu olaraq dünya alimlərinin arasında mövzusu kimi təbii olunmaqdadır və zamanla dünyada gedən inkişaf cəmiyyət və insan anlamında ilkin olaraq fərdlilik nəzərə cərpirdisə, müasir dövrdə ümumilik əsas meyar ölküsü kimi dəyərləndirilir. Nəticə etibarilə, individualizmin qlobalizm ilə əvəzlənməsi baş verir. Beləliklə də, kollektiv şəkildə və ayrı-ayrılıqda hər bir vətəndaş Davamlı İnkişaf kontekstindən çıxış edərək, qarşılıqlı təcrübə mübadiləsinə əsaslandırılmış konkret nümunələr "müəllifi" kimi yeni cəmiyyətin qurulmasında iştirak edir.

Summary

The sociological approach to the philosophy program for children in the context of continuous inquisition covers many areas of science, and the systematic application of the socio-philosophical aspect should be taught not only in the course of social philosophy, but also in connection with the social sciences and humanities. As is well known, despite the fact that the unity of nature and society covers many areas of science, the mystery continues to be used as a social and philosophical topic, as a subject of correspondence between scientists around the world, and if the development that takes place in the world over time initially considered individuality in the understanding of society and man, then in our time, community is evaluated as a measure of the main criterion. Consequently, individualism is being replaced by globalism. Thus, each citizen, both as a collective resident and individually, leaving the context of sustainable development, participates in the construction of a new society as the "author" of concrete examples based on the mutual exchange of experience.

Резюме

Социологический подход к программе философии для детей в кон-тексте непрерывной инквизиции охватывает многие области науки, и система-тиг-ческое применение социально-философского аспекта должно преподаваться не только в рамках курса социальной философии, но и в связи с общественными и гуманитарными науками. Как известно, несмотря на то, что единство природы и общества охватывает многие области науки, тайна продолжает применяться как социально-философская тема, как предмет перепи-ски ученых всего мира, и если развитие, которое происходит в мире с течением времени, изначально рас-сматривало индивидуальность в понимании общества и человека, то в наше время общность оценивается как мера основного критерия. Следовательно, происходит замена индивидуализма глобализмом. Таким образом, каждый гражданин, как коллективный житель, так и по отдельности, выходя из контекста устойчи-вого развития, участвует в построении нового общества как "автор" конкретных примеров, основанных на взаимном обмене опытом.

RƏYÇİ: prof. L.Əhmədova